

3

חינוך להוגנות
מגדרית

במאה השנים האחרונות חל שינוי בעולמנו בכל הקשור לתפקידים מגדריים של נשים וגברים. ועדיין, בחברה שלנו ילדות וילדים מפנימים מגיל צעיר ציפיות מגדריות לגבי מה מתאים לבנות ומה מתאים לבנים. בשנות הילדות וההתבגרות מתעצבים תחומי העניין, מתפתחים תכונות וכישורים, ומתבססת תחושת היכולת והמסוגלות של הילדה והילד. כל אלה משפיעים על תמונת העתיד, על השאיפות האישיות והמקצועיות ועל הבחירות של ילדות וילדים בהמשך חייהם.

המרחב החינוכי, כמו מרחבים אחרים, מושפע מהטיות מגדריות, שמגבילות את היכולת של ילדות וילדים, תלמידות ותלמידים להתפתח ולהצליח. הבניות חברתיות בדבר האופי ההולם, התכונות ותחומי העניין המתאימים לבנים ולבנות, משפיעות עליהם מגיל צעיר, והן הולכות ומתבססות בתקופת לימודיהם במערכת החינוך הפורמלית. הילדות והילדים חשופים למסרים גלויים וסמויים בדבר תפקידי המגדר המצופים מהם, מסרים אשר הופכים לחסמים במימוש הפוטנציאל האנושי המלא שלהן ושלהם.

העיסוק בחינוך לשוויון מגדרי בתל־אביב-יפו פעיל ונמרץ, וגנים ובתי ספר רבים בעיר מקדמים את הנושא בדרכים שונות. אלא שבדומה למצב בעולם ובישראל בכלל, גם בעיר, העשייה בתחום היא לרוב נקודתית, ולא מתאפיינת בהשפעה על התרבות החינוכית הכוללת. במערכת החינוך העירונית ישנה מוטיבציה רבה, בשלות גבוהה ורצון ברור להעמיק, להרחיב ולשכלל את קידום השוויון המגדרי בקרב הצוותים החינוכיים.

פרק זה, בהובלת מנהל חינוך והרשות לחוסן ושוויון חברתי, סוקר את הספרות בנושא ההטיות המגדריות שמאפיינות את המרחב החינוכי וממפה את המצב הקיים בתל־אביב-יפו. הפרק מביא מודלים למידה מהעולם ומאמץ תכנית הוליסטית שתשפיע על עיצוב השגרות והסדירויות של בתי הספר והגנים בעיר, במטרה לקדם הוגנות מגדרית.

הטיות מגדריות במרחב החינוכי

הטיות מגדריות משפיעות על ילדות וילדים מגיל צעיר, וכבר בשנות הגן ניתן להבחין בהתקבעות של זהות ונורמות מגדריות. תחומי העניין של הילדות והילדים, אופני המשחק בגן, מבחר הצעצועים ועיצוב פינות המשחק, בחירת התפקידים, הלבוש, והמחשבות שלהם על העתיד - כולם מושפעים מהבניות מגדריות, ומשקפים את התפקידים המגדריים המצופים מהם. הילדות והילדים לומדים את התפקידים האלה מהסביבה, מהבית, וגם מחברות וחברים, מסיפורים ושירים הנלמדים בגן.

בבתי הספר, ההטיות המגדריות באות לידי ביטוי בכל הרבדים של המרחב החינוכי, בתכנית הלימודים הגלויה ובזו הסמויה. הביטוי הראשון והפורמלי ביותר של אי השוויון המגדרי בחינוך הוא ברובד הגלוי, כלומר, בתכניות הלימודים וספרי הלימוד: בדרך כלל משתמעות מהם הנחות לגבי מגדר, ולגבי תחומי עניין או תכונות המתאימים לבנים ולבנות. כך, פעמים רבות הם אינם מתייחסים לתרומתן של נשים לחברה, ונשים מוצגות בהם כבעלות תפקיד במרחב הביתי, עדינות, תלותיות ורגישות, בעוד גברים מוצגים כבעלי מקצוע, יוזמים, חזקים, אמיצים, אסרטיביים ושכלתניים.

תכנית הלימודים הסמויה כוללת את כל המתרחש באופן לא רשמי בין כותלי בית הספר: היחסים החברתיים, התקשורת בין הצוות החינוכי לתלמידות ולתלמידים והאקלים הבית ספרי. גם היא מכילה בדרך כלל מסרים שמחזקים את תפקידי המגדר, וככל הנראה היא הגורם המשפיע ביותר על תהליכי החיברות המגדריים של תלמידות ותלמידים. גורם מרכזי המשפיע על תכנית הלימודים הסמויה הוא התפיסות של המורות והמורים ביחס לתפקידי מגדר, אשר משקפות את התפיסות החברתיות הרווחות בחברה הישראלית.

המסרים המגדריים החברתיים המתבטאים בתכנית הלימודים הגלויה והסמויה משפיעים על תפיסות ביחס ללימודים, על הבחירה בתחומי הלימוד, על ההירתמות הכללית ללמידה, על ההישגים הלימודיים, ועל תפיסות היכולת והמסוגלות.

מחקרים מהארץ ומהעולם מלמדים שבנות נחשבות בדרך כלל לתלמידות טובות בבית הספר, ומגיעות הרבה פעמים להישגים גבוהים יותר. אבל כתוצאה מהפנמת מסרים מגדריים, הן חוששות לקחת סיכונים, חוות תחושת מסוגלות נמוכה, משתתפות פחות בשיעור, משחקות פחות משחקי כדור בחצר ועוד. בנוסף, נמצא שבנות, יותר מבנים, נוטות לזהות כישלון כנובע ממקור פנימי, ואילו הצלחה כנובעת ממקור חיצוני. כל אלה, בשילוב עם הרצון להצטיין, מביאים לכך שתלמידות מתנסות פחות בכישורים ובתחומים חדשים, נוטות "ללכת על בטוח" ולהעז פחות מבחינה לימודית.

גם תלמידים בנים מושפעים מכך: מגיל צעיר הם מבינים כי הציפייה החברתית מהם היא שיהיו חזקים, בטוחים בעצמם, קשוחים, ו"שירוצו קדימה" מהר. הם נוטים פחות לבקש עזרה, והם תחרותיים ואינדיבידואליים יותר, תופסים יותר מקום בבית הספר ומתמקדים בתחומים ריאליים. תלמידים בנים מגיעים להישגים נמוכים יותר בקריאה, ובאופן כללי היחס שלהם כלפי בית ספר שלילי יותר. הם מרגישים הרבה פעמים שהשקעה בלימודים זה לא בשבילם, הם מאחרים, מבולגנים ובסופו של דבר נושרים יותר מהלימודים.

בנים נוטים להיות דומיננטיים הרבה יותר מבנות במרחב הבית-ספרי. מחקר מקיף על בתי הספר בישראל מצא למשל, שבנים משתתפים בשיעור כפול מאשר הבנות, מצביעים יותר ומתפרצים הרבה יותר.

(פולק, סיגל ולפסטיין, 2015)

מה למדנו מהעולם?

אנגליה

באנגליה פועלת תכנית Gender Action, במטרה לאתגר תפיסות ושייכות מקצועיות ממוגדרות בקרב תלמידות ותלמידים, באמצעות הכשרת הצוותים החינוכיים וההורים. מטרת התכנית היא לאתגר ולצמצם את ההשפעה של הבניות מגדריות החוסמות את מימוש הפוטנציאל של ילדות וילדים. התכנית היא הוליסטית ומבוססת על תפיסה הרואה את הרצף החינוכי משנות הגיל הרך ועד סוף התיכון.

וינה

בוינה, אוסטריה, פועלת תכנית REFLECT להכשרת מורים ומורות, שמקדמת חשיבה רפלקטיבית בקרב צוותי חינוך בבתי ספר על-יסודיים, לגבי האופן שבו הם עצמם מושפעים מסטריאוטיפים מגדריים בחייהם האישיים ובדרכי הוראתם, במטרה להשפיע על דרכי הפעולה שלהם ולאתגר את תפיסות התלמידות והתלמידים.

OECD

ארגון ה-OECD ממליץ לצמצם את ההטיות המגדריות בחינוך באמצעות הכשרת הצוותים החינוכיים ומתן ידע על-אודות מגדר וחינוך, פיתוח מודעות ביקורתית והטמעת אסטרטגיות הוראה לצמצום הפערים המגדריים.

המהלך העירוני בתל־אביב-יפו

כדי להתמודד עם שורשי אי השוויון המגדרי והתפיסות המגדריות המתבססות בגיל צעיר בקרב ילדות וילדים, ממקדת עיריית תל־אביב-יפו את הזרקור על הטמעת העדשה המגדרית בחינוך.

במהלך שנת 2021 נערך מיפוי מקיף כדי להבין את הצרכים העולים מהשטח, ולבנות מודל עבודה מותאם לעיר, מתוך דיאלוג עם צוותים חינוכיים ובשיתוף מלא איתם.

סקירת המצב הקיים מלמדת שלאורך השנים, גנים ובתי ספר רבים בעיר אימצו יוזמות לקידום שוויון מגדרי, אך היו אלה לרוב יוזמות נקודתיות. בקרב הצוותים החינוכיים השונים יש רצון עז להעמיק בלמידה וביישום של הנושא, ולהטמיעו באופן ממסדי והוליסטי. כלל הגורמים הדגישו כי המפתח לקידום שוויון מגדרי בצורה מערכתית ומיטבית בגני הילדים ובבתי הספר הוא הצוות החינוכי. לצורך כך דרושים ליווי מקצועי והכשרה תהליכית למתן כלים לזיהוי ההטיות המגדריות, ללמידה ולהתנסות בפרקטיקות פדגוגיות שמקדמות שוויון מגדרי, ולגיוס רחב של כלל הצוות. בבתי ספר רבים עלה הרצון לעסוק בשיח בנושא בכיתה ובתפיסות של מסוגלות וביטחון עצמי, להטמיע את נושא המגדר כתחום דעת ולקדם אקטיביזם בנושא. בגני הילדים, זירות הפעולה שונות מעט מהזירות הבית ספריות, מטבע אופיו השונה של המרחב הגני, וכוללות למשל ספרים ודמויות בסיפורים, שפה ודימויים, האופן שבו מסודרות פינות המשחקים והחצר וכמובן השיח והאינטראקציה עם צוות הגן.

בהתבסס על כל זאת, גובשה תכנית עירונית לקידום הוגנות מגדרית בחינוך. מטרת התכנית היא להעמיק ולפתח את העשייה בגנים ובבתי הספר ולצייד את הצוותים החינוכיים בכלים ובפרקטיקות פדגוגיות מותאמות, תוך חיבור לתכניות חינוכיות נוספות שפועלות בעיר. כיוון שהטיות מגדריות משפיעות על כלל היבטיו של המרחב החינוכי, המהלך מכוון להשפעה על **התרבות הגנית והבית ספרית הכוללת**.

המהלך העירוני אינו מכוון רק לילדות ולנערות, כי אם מבקש לקדם **הוגנות מגדרית לכולם**: כאמור לעיל, ההטיות המגדריות במרחב החינוכי משפיעות לא רק על ילדות, אלא גם על ילדים בדרכים רבות. על כן, קידום שוויון מגדרי מהותי בחינוך, משמעו הסרת חסמים מגדריים ויצירת סביבה חינוכית המאפשרת למידה, התפתחות וחופש בחירה, כדי שכלל הילדות והילדים, התלמידות והתלמידים יוכלו לממש את הפוטנציאל האנושי המלא שלהם.

עקרונות פעולה לתכנית:

שינוי סדירויות בכל מרחבי הסביבה החינוכית

בתכניות הלימודים; בדרכי ההוראה והלמידה; בתקשורת, בשיח ובשפה; בדרכי הערכה ומישוב; ובמרחב החברתי והקהילתי.

חיבור קהילת ההורים

למהלך ועבודה משותפת עם מרכזי ההורות.

הצוות החינוכי כמחולל שינוי

התמקדות בהכשרת הצוותים החינוכיים, שהם סוכנות וסוכני השינוי המרכזיים, אשר בכוחם לעצב את המרחב החינוכי ולהשפיע על התפיסות וההתפתחות של הילדות והילדים, התלמידות והתלמידים.

התאמת התהליך למרקם התרבותי והקהילתי של כל גן ובית ספר

מתוך הכרה בהצטלבות שבין מגדר לבין מאפייני זהות נוספים של הילדות והילדים, הנערות והנערים, הצוותים וקהילת ההורים.

המהלך העירוני לקידום הוגנות מגדרית <<<

הטמעת התכנית במוסדות החינוך בעיר

בשנת הלימודים תשפ"ב יצאה לדרך תכנית פיילוט בעשרה גנים, תשעה בתי ספר יסודיים ושלושה בתי ספר על-יסודיים בעיר. הגנים ובתי הספר שנבחרו הינם מאזורים שונים ברחבי העיר ובעלי מאפיינים מגוונים. לאור ההצלחה, הורחב הפיילוט בשנת הלימודים תשפ"ג לעוד חמישה אשכולות גנים, תשעה בתי ספר יסודיים ושני בתי ספר על-יסודיים.

על בסיס הפיילוט, יוגדר מודל עירוני המותאם לגנים ולבתי הספר המגוונים הקיימים בעיר, שיכלול תכנית רב-גילאית הוליסטית מבוססת יעדי גיל. התכנית תיושם בכלל המסגרות החינוכיות בעיר, ולצדה יפותחו פלטפורמות עירונית לשיתוף ופיתוח ידע מבוסס עשייה.

התכנית להוגנות מגדרית שנת הלימודים תשפ"ג (2022-2023)

5

בתי ספר
על-יסודיים

18

בתי ספר יסודיים

10

גני ילדים

5

אשכולות גנים

אפיקי פעולה מרכזיים בתכנית

צוות מגדר בית ספרי

בכל גן ובית ספר שבתכנית הפיילוט הוקם צוות מגדר, שבאחריותו למפות את המרחב החינוכי מזווית מגדרית, לגבש תמונת עתיד, להגדיר מטרות לתהליך העבודה ולהטמיע אותן.

הדרכה וליווי

צוותי המגדר מקבלים הדרכה פרטנית וליווי מקצועי לאורך כל הדרך, תוך התחשבות במאפיינים הספציפיים של הגן או בית הספר. בנוסף, צוותי המגדר מתכנסים לשיתוף בידע ולמידת עמיתים בפורום עירוני.

פיתוח מקצועי

מועבר לכלל הצוותים החינוכיים בגנים ובבתי הספר הכלולים בתכנית הפיילוט (לצד פעילות צוותי המגדר).

אירועים עירוניים

קביעת שוגנים ברמה העירונית לכלל הגנים ובתי הספר בעיר, ביניהם: שבוע שיא עירוני בנושא מגדר, האקתון פיתוח תכנים לצוותים חינוכיים ועוד.

הערכה ומדידה

פיתוח כלי הערכה ומחקר שיאפשרו הפקת לקחים והרחבה של הפיילוט.

צילום: גיא יחיאלי

צוות ניהול התכנית, הרשות לחוסן ושוויון חברתי

אפרת מייקין-כנפו, מנהלת הרשות לחוסן ושוויון חברתי ויועצת ראש העיר לקידום מעמד האשה
איילה אזולאי, סגנית מנהלת הרשות לחוסן ושוויון חברתי
אורית מרום, מנהלת תחום בכירה, חוסן ושוויון מגדרי
נעה דגן, מנהלת פרויקטים בכירה, חוסן ושוויון מגדרי
שי אוקסנברג, מנהלת פרויקטים, חוסן ושוויון מגדרי, כותבת התכנית

רשימת משתתפות ומשתתפים

בהובלת:

שירלי רימון, מנהלת מנהל חינוך

מחקר, ייעוץ ופיתוח מקצועי:

יעל בויס-פיין, מנהלת המרכז הישראלי לשוויון מגדרי בחינוך

מנהל חינוך

ליזה בן-חמו, סגנית מנהל המנהל לארגון ושירותות
רותי אנוזל, מנהלת האגף לחינוך על יסודי
לאה זיידה, מנהלת החינוך היסודי
ענת לידור מאיר, מנהלת האגף לקידום הגיל הרך
עידית גלבר, מנהלת החינוך המיוחד
אורית חפץ, סגנית מנהל החינוך המיוחד
רעות מלטר, מנהלת יחידת גני הילדים
ליהיא סנדיק שני, מנהלת פרויקטים פדגוגיים בכירה
איילה קידר, מרכזת חינוך חברתי ערכי
אודליה בוברוב, מנהלת פרויקטים פדגוגיים בכירה
מעין פסטרנק, מנהלת פרויקטים בכירה לשעבר
שיר מרמלשטיין, מנהלת פרויקטים לשכת מנהלת מנהל חינוך
שיר כהן, מתאמת פעולות מנהל החינוך ומנהלת התקשורת השיווקית
שירי רוזן טלינובסקי, מנהלת פרויקטים פדגוגיים בכירה
מעין שביב, מנתחת תוכניות חינוכיות ומידע
גלי שפירא, עוזרת ומנהלת לשכה

מקורות מרכזיים

- אברהמי-ענית, י. (2007). מדוע דבר לא השתנה. עיונים בחינוך, חברה, טכנולוגיה ומדע, 4, 31.
- איקן, מ., רוזן, ע., ובשן, צ. (2017). לימודי פיזיקה ברמת 5 יחידות לימוד בישראל: תמונת מצב. מכון סאלד.
- דייטש, ו. וליטמנוביץ, ע. (2021). פערי מגדר בלימודי מדעים בבתי ספר. יוזמה - מרכז לידע ולמחקר בחינוך.
- זורמן, ר., ברוש, ת. ומרליו, ע. (2021). קידום שוויון מגדרי בחינוך STEM מן הנעשה בעולם: סקירת מדיניות שבוצעה עבור המועצה לקידום נשים במדע וטכנולוגיה. משרד החדשנות, המדע והטכנולוגיה, המועצה לקידום נשים במדע וטכנולוגיה ומכון סאלד.
- חוכיימה, א. (2019). הבניית שוויון מגדרי ואי-שוויוניות מגדרית בגן הילדים. רב גוונים: מחקר ושיח, 18(5), 87.
- פולק, א., סיגל, ע. ולפסטיין, א. (עורכים) (2015). פדגוגיה בישראל: פעילות ושיח בכיתות הלימוד. המעבדה לחקר הפדגוגיה, המחלקה לחינוך, אוניברסיטת בן גוריון.
- קוש זוהר, ט. (2017). עדיין זורקת כמו ילדה. בתוך ט. קוש זוהר וד. חרובי (עורכות), פורצות גדרות: חינוך ומגדר בשדות שיח מגוונים. גמא והקיבוץ המאוחד.
- רמתי דביר, א., שובל, א. ולידור, ר. (2021). חינוך גופני של נערות: בין שמרנות לשינוי. רוח הספורט, 7, 15.
- Dori, Y. J., Zohar, A., Fischer-Shachor, D., Kohan-Mass, J. & M. Carmi (2018). Gender-fair assessment of young gifted students' scientific thinking skills. *International Journal of science education*, 40(6), 595-620. DOI: 10.1080/09500693.2018.1431419
- Gender Action. (n.d.). Retrieved September 14, 2022, from <https://www.genderaction.co.uk/>
- Kollmayer, M., Schultes, M. T., Lüftenecker, M., Finsterwald, M., Spiel, C. & Schober, B. (2020). REFLECT - A Teacher Training Program to Promote Gender Equality in Schools. *Frontiers in Education*, 5, 136. doi: 10.3389/educ.2020.00136
- Lavy, V. & Sand, E. (2015). *On the origin of gender human capital gaps: Short and long term consequences of teacher's stereotypical bias*. National bureau of economic research.
- OECD. (2015). *The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behaviour, Confidence*. PISA, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264229945-en>
- Pinson, H., Feniger, Y. & Barak, Y. (2020). Explaining a reverse gender gap in advanced physics and computer science course-taking: An exploratory case study comparing Hebrew-speaking and Arabic-speaking high schools in Israel. *Journal of Research in Science Teaching*, 57(8), 1177-1198. <https://doi.org/10.1002/tea.21622>
- Shachar, R. (2012). Structuring of Gender in Israeli Society Through Children's Reading and Textbooks: Where Is Mom's Apron? *Journal of Research in Childhood Education*, 26(3), 249-263.

לקריאת התכנית המלאה <